

На світанку модерної Європи: причини та передумови німецької Реформації

У цьому році виповнюється 500 років з початку Реформації. Цей релігійний рух за очищення і виправлення католицизму був глибоким потрясінням для Католицької церкви і, одночасно, одним із чинників народження нової Європи .

Німеччина, батьківщина Реформації, на початку XVI ст. була роздробленою на десятки князівств і входила до складу великого за розміром, але нестійкого утворення, яке з 1486 р. носило горду назву «Священна Римська імперія німецької нації».

Ця імперія, як і в середні віки, не мала постійної столиці, загальнодержавного війська, уряду і скарбниці. Її очолював імператор, влада якого не була спадковою – його обирали князі (курфюрсти) на спеціальних зборах.

Курфюрсти, які обирають імператора

У роздробленій Німеччині, де кожен князь у своїх землях був абсолютним володарем, виборний імператор значної влади не мав. Його спроби посилити імператорські повноваження натикалися на опір князів, які за жодних умов не погоджувалися на обмеження власних привілеїв.

Особливе місце в житті Німеччини займала Католицька церква. Єпископи та архієпископи, як і світські князі, володіли землями і маєтками, здійснювали незалежне від імператора управління, визнавали лише зверхність Папи.

Якщо в інших країнах Заходу (Англії, Франції, Іспанії), де зароджувався абсолютизм, зазіхання папства на політичну владу і гроші зустрічали опір короля, то в роздробленій Німеччині церква не відчувала реальної протидії.

Як наслідок, на землях духовенства існувало надзвичайно багато різноманітних платежів і поборів на користь церкви, які було складно обмежити. Практикувалася ганебна торгівля церковними

посадами – симонія. Хто мав гроші, той міг купити дві, а то й три посади (хоча існувала заборона поєднувати в одних руках кілька посад).

Звісно ж священик, який мав кілька діоцезів, не міг повноцінно виконувати свої обов'язки. Іноді парафіяни роками не бачили своїх пастирів. Латина, мова теології і церковних служб, для багатьох ченців, як і для простолюдю, була незрозуміла. Значна частина духовенства користувалися спотвореною латиною, яку освічені миряни жартома називали кухонною.

Священна римська імперія бл. 1400 р.

У той же час у суспільстві відбувалися важливі процеси.

Тогочасні джерела свідчать про зростання побожності в середовищі мирян. Користувалися повагою товариства лоллардів. У Німеччині лоллардами називали ченців-августинців, які відмовилися від схоластики, а свою проповідь і діяльність вибудовували «на простому, не обтяженому розмірковуваннями богошануванні». Їхні ідеї живилися від явища, яке історики назвали «релігійним Ренесансом».

Релігійний Ренесанс – це масовий рух, що охопив усі країни Західної Європи наприкінці XV ст., коли суспільство, не отримуючи відповіді на найнагальніші духовні запити від церкви, почало самостійно шукати Бога. Селяни і міщани, купці, знать організовувалися у релігійні братства, називали себе «братами спільного життя».

Релігійно-філософською основою були ідеї німецьких і нідерландських містиків руху «нового благочестя». Члени братств, не пориваючи зі світом і не пов'язуючи себе чернецькими обітницями, добровільно відмовлялися від майна на користь громади, жили разом і майже в усьому дотримувалися статутів чернецького ордену. Їхнім ідеалом була ранньохристиянська Церква і «наслідування Христу». Тому брати спільного життя брали під свою опіку лікарні, доглядали за хворими, допомагали сиротам, поширювали релігійну літературу.

Перше таке чоловіче братство було засноване у Нідерландах Герардом Грооте у місті Девентер, і незабаром його вплив поширився на Німеччину. Особливою сферою піклування братів було виховання дітей і шкільна освіта. Для шкіл вони збирали гроші, друкували книжки, наймали вчителів. У навчальному процесі брати орієнтувалися на ідеали раннього християнства та використовували гуманістичні надбання, що корінилися в античності.

Щоправда, релігійний Ренесанс спостерігався, в основному, в середовищі мирян, а духовенство тих днів мало проявляло цікавості до оновлення. Церковне керівництво більше опікувалося справами земними – накопиченням маєтків та

фінансів, пошуками нових джерел прибутків. Часто священнослужителі не гребували лихварством, жили у показовій розкоші.

Усі ці зловживання не були таємницею і почали викликали критику не лише мирян, але й частини священників.

Генерал ордену августинців Жіль де Вітерба на відкритті V Латеранського собору 3 травня 1512 р. у своїй промові зазначив: «Коли в історії Церкви наше життя перебувало ще в більшому занепаді, коли претензії були ще більш безмірні, а жадібність більш всепоглинаюча, незчисленні гріхи більш безрозсудні? ...Коли ще не просто невігластво, а зневага до священних речей, до таїнств, до церковної влади, до святих заповідей була настільки великою?»

Тож не дивно, що на початку XVI ст. Католицька церква та її керівництво почали викликати осуд віруючих. Але в Римі, куди сходилися багатства з усіх католицьких країн, цього не хотіли помічати. Тут розгорнулося небачене досі будівництво церков та палаців. При папському дворі постійно знаходилися поети, художники, архітектори та музиканти. Паломники і жителі Риму із благоговійним здивуванням спостерігали, як у центрі міста все вище і вище здіймається величний купол, упираючись в саме небо, як постає гігантська споруда – собор Святого Петра, найбільш грандіозний храм католицизму всіх часів.

Собор Святого Петра у Римі

Таким чином, наприкінці XV – початку XVI ст. склалася ситуація, коли у більшій частині суспільства існував потяг до релігійних практик і духовних шукань, бажання повернути церкву до першоапостольських принципів, а у духовенства спостерігалася нездатність і небажання відповісти на вимоги часу. Тож проти існуючих звичаїв у церкві почало наростати невдоволення. Спочатку воно вилилось у критику недоліків, яку розпочали гуманісти.

Ідеї гуманізму проникають з Італії до Німеччини у 1430-х роках. На противагу спробам італійських гуманістів відродити античність з її латиною, літературою, античною формою спілкування, німецькі гуманісти проявляли цікавість не стільки до класичної античності, скільки до релігійно-етичної проблематики і античного християнства. Вони перекладали і друкували праці ранніх християнських богословів, опікувалися школами, збирали бібліотеки. Разом з тим, для німецького гуманізму була притаманна літературна сатира, що особливо гостро висміювала духовний стан, розбещеність ченців, їх невігластво та темноту.

Серед критиків-гуманістів германського світу знаходимо діячів із загальноєвропейською славою: Себастьяна Бранта, Еразма Роттердамського, Ульріха фон Гуттена.

Діяльність гуманістів підготувала ґрунт для Реформації. І хоч гуманісти жодним чином не критикували церковну доктрину, однак їхня сатира сформувала у суспільній свідомості негативний образ духовенства.

На початку XVI ст. невдоволення церковною політикою стало загальним. Здавалося, не діставало лише іскри. І вона спалахнула від виступу ченця августинського ордену Мартіна Лютера (1483-1546). Причиною стало зловживання індульгенціями.

Мартін Лютер (1483-1546)

У 1514 р. архієпископ Альбрехт, представник династії Гогенцоллернів, маючи лише 24 роки, очолив дві єпархії: Магдебурзьке архієпископство та Гальберштадське єпископство. У тому ж 1514 р. помер архієпископ Майнцьський, примас Німеччини

(глава духовенства), курфюрст і керівник імперської колегії курфюрстів. Альбрехт Бранденбурзький вирішив очолити ще й осиротілу єпархію. Звісно, обіймати одночасно три посади заборонялося. Але усе вирішили гроші.

Справа в тому, що традиційно після смерті єпископа єпархія виплачувала Риму спеціальний податок. Майнцьке архієпископство за останні десять років ховало вже третього свого очільника. Отож прочани, з яких і збирали цей податок, відкрито висловлювали своє невдоволення. Тому звістка, що претендент на посаду зовсім молодий, сприйнялася прихильно. Парафіяни цілком практично міркували, що під рейнськими мостами протече ще багато води, аніж треба буде збирати гроші на новий податок у зв'язку зі смертю свого архієпископа. Ще більш переконливим аргументом стала обіцянка Альбрехта, що платити взагалі не прийдеться, оскільки усі витрати брав на себе претендент.

Альбрехт Бранденбурзький (1490 –

1545)

Не проти цієї обгородки був і Рим. На той час тіара понтифіка належала Леву Х (1513-1525). Представник династії Медичі, молодший син володаря Флоренції Лоренцо Прекрасного, Лев Х ще у 13 років отримав посаду кардинала-мирянина й увійшов в історію як покровитель гуманістів, любитель театральних видовищ, розваг і мисливства.

Сучасникам запам'ятались його слова, які він сказав відразу після свого обрання на посаду Папи: «Давайте насолоджуватись папством, яке дарував нам Господь». Ці слова не сприймалися в його устах чимось дивним: він був типовим представником «ренесансних Пап».

Лев Х, погоджуючись на те, щоб Альбрехт очолив три діоцези, виходив із кількох міркувань.

Римський Папа Лев Х (1513-1525)

По-перше, Папа прагнув заручитися вдячністю курфюрста Бранденбурзького, якому Альбрехт доводився молодшим братом. По-друге, Папа потребував коштів. У Римі ще у 1506 р. розпочалося будівництво нового собору Св. Петра, який будуватиметься 120 років. Будівництво вимагало величезних коштів, яких постійно не вистачало у папській скарбниці. Тому Папа вирішив скористатися випадком і запросив окрім 14 тис. дукатів звичайного податку ще 10 тис. на кшталт штрафу за порушення церковної норми.

Всього 24 тисячі дукатів – ось яка була ціна за право обіймати три крісла!

Щоправда, таких коштів Альбрехт не мав, тому звернувся за допомогою до відомого фінансиста і лихваря Якоба Фуггера. Останній погодився видати Папі готівкою 24 тис. в обмін на обіцянку, що Альбрехт сплатить борг. Для того, щоб новий архієпископ розрахувався й не надто витратився, Папа видав розпорядження про продаж індульгенцій на території діоцезів Майнца, Магдебурга і Гальберштадта. Половина із вирученої суми йшла до Риму, а інша – в рахунок боргу. Таким чином, Папа отримав готівкою 24 тис. дукатів, Альбрехт у цій ситуації не втрачав власних коштів, а Фуггер мав би отримати ще й добрі відсотки.

Для продажу індульгенцій на території єпархій був запрошений домініканський чернець Йоганн Тецель (1460-1519).

Йоганн Тецель (1460-1519)

За свідченням католицького історика Івана Гобрі, не найкраща кандидатура. Перед цим він встиг побувати у в'язниці за участь у якійсь темній історії. Але Тецель володів харизмою, талантом оратора, вмів переконувати слухачів. Перш ніж з'явитися у місто, він попереджав владу, яка готувала йому відповідну зустріч за участі духовенства, міської влади, представників громади. По усьому місту калатали у дзвони, скликаючи населення.

Не менш яскравою та переконливою була і театралізована проповідь. Зазвичай на місці продажу встановлювали хрест, якому зі слів Тецеля «...Папа надав силу благодаті, рівну тому хресту, на якому був розп'ятий Христос. І сила відпущення така, що нею може врятуватися людина, яка з'валтувала б Пресвяту Діву Марію і розп'яла б Христа».

Йоганн Тецель патетично звертався до кожного із натовпу переконуючи, що мертві у Чистилищі просять його: «Пожалій нас, пожалій нас! Ми знемагаємо у жахливих муках, від яких ти можеш

нас звільнити за дрібні копійки». І переконував: «Пам'ятайте про те, що ви здатні спасти їх, адже як тільки монетка попадає в скриньку, душа залишає Чистилище».

І далі Тецель запитував: «Чи знайдеться серед вас хоч один такий, хто відмовиться всього за четверть флорина отримати листа, який проведе його безсмертну божественну душу у райські кущі Небесного блаженства». Таких не знаходилося. Торгівля процвітала...

Так виглядав титул однієї з індульгенцій

Уся аргументація у проповіді зводилася до головної мети – переконати християнина купити індульгенцію, щоб якомога більша кількість флоринів потрапила у скарбничку.

Зазначимо, що практика індульгенцій була започаткована у VII ст., але активно почала застосовуватися із початком хрестових походів (XI ст.), та особливо з 1300 року. Тоді Боніфацій VIII оголосив 1300 рік Ювілейним. У цей рік можна було отримати повну індульгенцію, що давала відпуст від усіх тимчасових покарань у цьому або майбутньому житті.

Щоправда, за церковним вченням вважалося, що індульгенція

звільняє від покарання за гріхи, у яких грішник вже покався і у яких сповідався священику. Тобто головна вимога для отримання індульгенції – це таїнство сповіді, особисте глибоке каяття. Однак у передреформаційну добу цими вимогами нехтували. Індульгенцію можна було купити як будь-який інший товар і таким чином відкупити від покарання не лише себе, а й давно померлих родичів.

Восени 1517 р. Тецель вирішив розширити кордони торгівлі. Як зазначалося, він мав право продавати індульгенції лише на території трьох діоцезів. Тому, щоб обійти заборону, але формально нічого не порушувати, він зупинився у Ютербоці, містечку на кордоні із Саксонією. Сотні саксонців із близьких сіл і містечок, в тому числі і жителі міста Віттенберга, почувши, що у Ютербоці можна без сповіді і покаяння купити відпущення, приходили, щоб отримати бажаний документ.

Місто Віттенберг

Коли чутки про порушення церковних норм при продажу індульгенцій та, по суті, про легковажне ставлення до гріхів, дійшли до ченця і священика августинського ордену Мартіна Лютера (1483-1546), то його обурення не знало меж. Наслідком стала поява «95 тез», які опублікував Лютер і, за переказом, 31 жовтня прибив до дверей Замкової церкви у Віттенберзі.

Замкова церква Віттенберга

Лютер у тезах не вимагав скасування індульгенцій чи заборони їх продажу. Він лише емоційно вказував на зловживаннях при їх поширенні й, по суті, закликав до публічного диспуту щодо цих проблем. Попри відсутність у тезах радикалізму, вони дуже швидко стали відомими в усій Німеччині та за її межами. Про них дискутували в університетах і ратушах, в монастирях і церквах, сперечалися на міських площах і шинках. Німеччина захвилювалася...

Ворота Замкової церкви. Вважається, що саме на цих дверях Мартін Лютер вивісив свої 95 тез

Так, 31 жовтня 1517 року, на околиці католицького світу, у провінційному Віттенберзі, спалахнула невелика іскра, яка приведе до грандіозних перетворень у релігійному житті, зруйнує середньовічну ідеологічну єдність Західної Європи і започаткує, поряд із Великими географічними відкриттями і Відродженням, народження нової Європи.

Петро Котляров,
кандидат історичних наук
Джерело: istpravda.com.ua